

ACTA UNIVERSITATIS LODZIENSIS
FOLIA SOCIOLOGICA 51, 2014

Dorota Bazuń*

SPOŁECZNE ŚWIATY DOJRZAŁYCH KOBIEC

**Recenzja książki Beaty Trzop, *Dojrzałe, spełnione, niezależne...?*
Kobiety 50+ w socjologicznym zwierciadle,
Wydawnictwo Elipsa, Warszawa 2013 (404 strony)**

Nadal niewiele jest badań w Polsce dotyczących kobiet 50+. Na specyficzny, głównie negatywny sposób prezentowania starszych kobiet w literaturze zwróciła uwagę M. Janion, dodając także, iż niewiele wiadomo na temat ich wizerunku w przestrzeni publicznej, dopiero współcześnie pojawia się szereg opracowań uzupełniających tę lukę (Janion 2001).

Współczesne ujęcia uwzględniają kwestie dotyczące definiowania przez dojrzałe kobiety swojej sytuacji, doświadczania własnego ciała i postrzegania swojej atrakcyjności. Na Zachodzie badania na ten temat mają dłuższą tradycję niż w Polsce. Można wskazać wiele przykładów studiów i analiz dotyczących kobiet w wieku 50+, część z nich dotyczy kwestii obecności kobiet w przestrzeni publicznej, a także ich prywatnego podejścia do tego etapu życia (Ballard i in. 2005; Biggs 1997) i sposobów mówienia o swym starzejącym się ciele (Paulson, Willig 2008, Niewiedział 2014). Można zauważyć, że większość istniejących opracowań dotyczy stosunku kobiet do swojego wyglądu i do jego zmian w związku z procesem starzenia się. Część polskich opracowań zawiera zagadnienia związane ze zmianą sytuacji rodzinnej i samooceny atrakcyjności kobiet, które straciły partnera (Niewiedział 2014). Ciekawym podejściem jest również przyglądanie się różnorodnym strategiom radzenia sobie kobiet ze zmianami, które wynikają z procesu starzenia się oraz jego społecznymi efektami (Niewiedział 2014, Ballard i in. 2005, Paulson 2005). Wspomniano wcześniej o tym, że niewiele wiadomo na temat wizerunku kobiet w przestrzeni publicznej – odnosząc się do literatury przedmiotu, można określić ten proces jako „niewidzialność”. Istotnymi elementami owej niewidzialności kobiet są

* Dr, Zakład Socjologii Wiedzy, Instytut Socjologii, Uniwersytet Zielonogórski, Al. Wojska Polskiego 69, Zielona Góra 65-762; bazun@interia.pl.

„kult ciała i młodości” z jednej strony, z drugiej zaś negacja starości, najczęściej ukazywanej w kulturze konsumpcyjnej jako zjawisko negatywne i niepożądane (N i e w i e d z i a ł 2014). Taka opresyjna kultura utrudnia części kobiet akceptację własnego ciała i zmian, które są widoczne w związku z wejściem w inną fazę życia. Konsekwencją jest traktowanie tego naturalnego procesu jako straty różnorodnych zasobów (fizycznych i społecznych), co może prowadzić do rezygnacji z wielu wcześniej podejmowanych aktywności, natomiast podejmowania tych, które są zgodne z tradycyjnymi modelami ról społecznych kobiet w wieku 50+. Ta chęć sprostania oczekiwaniom społecznym może wpływać na przywdziewanie czegoś, co P. Oberg i L. Tornstam nazywają „maską starości”. Polega to na tym, że ludzie w okresie późnej dorosłości prezentują siebie w sferze publicznej zgodnie ze społecznymi oczekiwaniami, czyli w praktyce odgrywają rolę osób starszych niż się czują (O b e r g, T o r n s t a m 1999: 631). Proces ten przebiega jednak inaczej u kobiet, inaczej u mężczyzn. Jak wskazuje J. Miluska, jest on w przypadku kobiet wzmocniony, ponieważ podlegają one wpływom podwójnych standardów starzenia się, przy czym starzenie się mężczyzn jest bardziej akceptowalne niż ten sam proces zachodzący w przypadku kobiet:

Kobiety wraz z wiekiem tracą atrybuty, które stanowiły o ich społecznej wartości: atrakcyjność seksualną, zdolności prokreacyjne i nie są zachęcane do rozwijania cech uchodzących za pożądane, a w naturalny sposób przysługujące mężczyznom. Powoduje to, że kobiety boją się uwidaczniać wiek i niechętnie klasyfikują się do grupy osób starych. Bycie kobietą i jednocześnie osobą starą może przyczynić się do szczególnego spadku samooceny kobiet (M i l u s k a 1996: 170).

Biorąc pod uwagę powyższe stwierdzenia, a także niewielką liczbę analiz dotyczących polskich kobiet w wieku 50+, książka Beaty Trzop jest ważną publikacją uzupełniającą tę lukę. Zawiera ona wnikliwy opis społecznych, biologicznych i psychologicznych aspektów funkcjonowania kobiet dojrzałych. Autorka specjalizująca się w badaniach nad stylem życia tym razem zdecydowała się zrekonstruować obraz kobiet w wieku 50+.

Podstawowym materiałem empirycznym wykorzystanym w pracy są pogłębione wywiady biograficzne z mieszkankami województwa lubuskiego. Zrealizowano ich aż 168, co warto podkreślić, ponieważ niezwykle rzadko udaje się zrealizować badania jakościowe na tak dużą skalę. Oprócz materiału o charakterze jakościowym wykorzystano dane statystyczne pochodzące z Lubuskiego Sondażu Społecznego (z roku 2009) oraz Narodowego Spisu Powszechnego (z roku 2011). Ich prezentacja, zgodnie z pomysłem autorki, ma przede wszystkim pomóc zarysować konteksty funkcjonowania kobiet dojrzałych. Autorka nie rości sobie pretensji do uznawania swoich ustaleń za reprezentatywne dla całego kraju, natomiast zwraca uwagę na to, że w związku z procesami demograficznymi zachodzącymi w Polsce istnieje potrzeba podjęcia dalszych badań o charakterze ilościowym.

Książka zawiera głównie analizy przeprowadzone w oparciu o badania własne autorki. W dużym uproszczeniu można powiedzieć, że efektem tego zabiegu jest wypracowanie typologii stylów życia kobiet dojrzałych. W jej konstruowaniu zwrócono uwagę na kilka aspektów funkcjonowania kobiet, a mianowicie na ich sytuację rodzinną i zawodową, na kwestie związane ze zdrowiem i ich oceną własnej kondycji, na znaczenie sposobów spędzania czasu wolnego, stanowisko wobec mody i urody oraz poglądy na temat włączania się w działalność społeczną. W wywiadach biograficznych uwzględniono również perspektywę temporalną, prosząc kobiety o ocenę swojej aktualnej sytuacji, a także o to, by opowiedziały na temat wyobrażeń na temat przyszłości.

Ta obszerna książka składa się z kilkunastostronicowego wstępu, sześciu rozdziałów i zakończenia, zawierającego podsumowanie głównych wątków poruszanych w pracy. W końcowych częściach książki zawarto bibliografię i aneks.

W rozdziale pierwszym zarysowano ramy teoretyczne, które posłużyły do ujęcia problemu. Głównie wykorzystano teorie E. Eriksona i D. J. Levinsona. Traktująca kształtowanie się tożsamości jako efektu „gry” trzech elementów: somy – psyche – ethosu, koncepcja E. Eriksona pozwoliła autorce na zwrócenie uwagi na znaczenie nierozzerwalności sfery cielesnej, psychicznej i społecznej. Natomiast ujęcie D. J. Levinsona ujmujące życie człowieka jako całość, w obrębie której zaznaczają się fazy (nazywane przez autora tej koncepcji erami), pozwoliło na uporządkowanie wiedzy na temat kobiet dojrzałych. Levinson charakteryzując poszczególne etapy, zwracał uwagę na to, iż każdy z nich ma swoją specyfikę dotyczącą elementów biologicznych, psychicznych i społecznych. Pomędzy poszczególnymi fazami zachodzą okresy przejściowe, trwające około 5 lat. Biorąc pod uwagę kategorię kobiet objętą badaniem, przy wykorzystaniu wyróżnionych przez Levinsona faz, tematem pracy jest portret kobiet znajdujących się pomiędzy średnią a późną dorosłością.

Drugi rozdział ma charakter metodologiczny. Posłużył do zaprezentowania koncepcji badań własnych. W kolejnym rozdziale autorka przechodzi do analizy materiału empirycznego i prezentuje typowe sylwetki kobiet, ze zwróceniem uwagi przede wszystkim na ich aktualny status zawodowy. W związku z tym prezentuje opisy następujących typów: emerytki, rencistki, kobiety aktywnej zawodowo, właścicielki firmy, kobiety bezrobotnej, gospodyni domowej. Podstawą prezentowanego materiału są liczne fragmenty wypowiedzi kobiet. Choć cytaty te mają walor ilustracyjny, to jednak w tej części w pewnym stopniu zaburzone są proporcje pomiędzy obszernym materiałem ilustracyjnym a analizą przeprowadzoną przez autorkę. Zaprezentowany przez autorkę opis typowych sylwetek indywidualnych nie jest może bardzo oryginalny, lecz jego zaletą jest zdroworozsądkowy charakter i duża trafność opisu w odniesieniu do występujących w tej kategorii zróżnicowań.

Rozważania zawarte w rozdziale czwartym dotyczą tożsamości kobiet dojrzałych. W tym miejscu powraca trójdzielne ujęcie zapowiedziane na początku pracy poprzez odwołanie do koncepcji Eriksona – występują podrozdziały dotyczące czynników biologicznych, psychologicznych, społeczno-kulturowych w procesie kształtowania tożsamości kobiety dojrzałej.

W publikacji zwrócono uwagę na czynniki biologiczne i psychologiczne w procesie kształtowania tożsamości kobiet dojrzałych, ale najmocniej zaakcentowano charakterystykę czynników społeczno-kulturowych, głównie dotyczących ról rodzinnych. Takie ujęcie zostało uzasadnione przez autorkę tym, iż w świetle pozyskanych danych kobiety dojrzałe definiowały siebie przede wszystkim właśnie w oparciu o pełnienie ról w rodzinie. Jedynie sporadycznie podkreślały znaczenie niezależności, spełnienia zawodowego, zadowolenia z siebie czy znaczenia atrakcyjności fizycznej.

Konstrukcja rozdziału piątego polega na wykorzystaniu do analizy materiału empirycznego wcześniej opisanych aspektów funkcjonowania. W efekcie powstały podrozdziały zawierające analizę sytuacji kobiety dojrzałej w kontekście: sytuacji zawodowej, małżeńsko-rodzinnej, sposobów spędzania czasu wolnego, zachowań prozdrowotnych, wymiarów życia towarzyskiego, aktywności społecznej oraz znaczenia mody i urody w życiu kobiet dojrzałych.

Najbardziej rozbudowaną i pogłębioną analizę zaprezentowała autorka w rozdziale szóstym. Odwołując się do koncepcji socjologicznych na temat stylów życia, przygotowała tło dla dalszych rozważań i prezentacji własnej typologii. W odniesieniu do kobiet dojrzałych wyróżnione zostały następujące style życia: a) kobiet będących w sytuacji stopniowej minimalizacji wyborów i związanych z tym działań kompensacyjnych; b) kobiet preferujących tradycyjne wzorce i odnajdujących się w roli babci; c) kobiet gotowych na zmiany i skłonnych do działania w obliczu zmiany; d) styl życia kobiet ceniących stabilizację; e) styl życia kobiet dojrzałych, które uważają się za osoby spełnione.

Wyróżnione typy kobiet preferujących wzorce tradycyjne i tych, które cenią stabilizację niekoniecznie są rozłączne. Najwidoczniej jednak celem autorki było zwrócenie uwagi na nieco inne aspekty funkcjonowania reprezentantek tych typów. Skoncentrowała się przede wszystkim na wielowariantowości stylów życia, analizując także ich uwarunkowania, jak sytuacja materialna, stan zdrowia, sytuacja społeczna.

Kim jest współczesna kobieta dojrzała w świetle badań B. Trzop? A może raczej kim są współczesne kobiety dojrzałe? Beata Trzop w swojej książce pokazuje, że obraz ten jest bardzo zróżnicowany. W gronie dojrzałych Lubuszanek znajdziemy takie, które z wyboru świetnie odnajdują się w pełnieniu ról zgodnych z modelem tradycyjnym, ale też takie, które traktują fazę życia dojrzałego jak kolejne nowe wyzwanie.

W zakończeniu możemy przeczytać, że „Na poziomie budowania tożsamości kobieta dojrzała znajduje się pomiędzy światem szeroko rozumianej młodości

a światem stereotypowej starości” (Trzop 2013: 372). To, w którym miejscu znajdzie się kobieta, zależy od tego, jak sama przygotowuje się do tego etapu, ale także w jaki sposób do tych zmian przygotowuje się otoczenie.

Bibliografia

- Ballard K., Elston M., Gabe J. (2005), *Beyond the mask: Women's experiences of public and private aging during midlife and their use of age-resisting activities*, „Health” 2005, No. 9 (2).
- Biggs S. (1997), *Choosing not to be old? Masks, bodies and identity management in later life*, „Aging and Society”, No. 17.
- Janion M. (2001), *Jestem po prostu starą kobietą. Wywiad z prof. Marią Janion*, „OŚKa” nr 4/1 (13/14), <http://www.oska.org.pl/biuletyn/10/86.pdf>, 22.04.2013.
- Mandal E. (2003), *Kobiecość i męskość*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa.
- Miluska J. (1996), *Tożsamość kobiet i mężczyzn w cyklu życia*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Niewiedział D. (2014), *Już nie kobieta? Samoocena atrakcyjności ciała starzejących się wdów*, „Dyskursy Młodych Andragogów” nr 15.
- Oberg P., Tornstam L. (1999), *Body images among men and women of different ages*, „Aging and Society”, No. 19, s. 629–644.
- Paulson S. (2005), *How various 'cultures of fitness' shape subjective experience of growing older*, „Aging and Society”, No. 25, s. 229–244.
- Paulson S., Willig C. (2008), *Older woman and everyday talk about the ageing body*, „Journal of Health Psychology”, No. 13, s. 106–120.
- Trzop B. (2013), *Dojrzałe, spełnione, niezależne...? Kobiety 50+ w socjologicznym zwierciadle*, Wydawnictwo Elipsa, Warszawa.